

Горик Н. Вербальний образ Волинського Полісся в романі Василя Гей «Тенета для Полісся» // Лінгвостилістичні студії. 2018. Вип. 8. С. 40–52.

Horyk N. The Verbal Image of Volyn Polissia in the Novel «Nets for Polissia» by Vasyl Hei // Lingvostilistični studii. 2018. Iss. 8. P. 40–52.

УДК 821.161.2(477.82)'06.08Гей

ВЕРБАЛЬНИЙ ОБРАЗ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ГЕЯ «ТЕНЕТА ДЛЯ ПОЛІССЯ»

Ніна Горик

Луцький педагогічний коледж

У статті досліджено текст роману Василя Гей «Тенета для Полісся» з погляду вербальних можливостей лексики задля створення образу Волинського Полісся, змалювання образних картин поліської природи. Основну увагу зосереджено на домінантах, образних номінаціях та стилістичних конструкціях, які розкривають особливості індивідуального стилю письменника.

Ключові слова: домінантні лексеми, лексичні мікрогрупи, пейзажний опис, образні номінації.

Вступ. Слово – поняття всеохопне, воно виступає знаряддям інтерпретації людиною як навколишнього середовища, так і самої себе на всіх етапах пізнання. Немає сумніву, що воно уможлиблює експлікацію найтонших порухів чуття й внутрішнього світу людини, таємниць багатого на різноманітні вияви світу природи.

У художньому стилі виражальні й зображувальні можливості слова виявляються якнайповніше, і тільки сила таланту може регламентувати амплітуду його використання. Розгляд високохудожніх літературних текстів дозволяє учергове переконатися в тім, що мова вручає митцеві універсальний словесний інструментарій для зображення многогранного і прекрасного навколишнього світу, для вираження людських емоцій. Цим, очевидно, й зумовлені наявні тенденції у розвитку сучасних лінгвістичних досліджень, сутність яких виявляється в пошуку пояснень того, як у мовних, зокрема лексичних, одиницях відображено багате мистецьке бачення.

Головною особливістю художнього стилю, як відомо, є образність. Тож слово завдяки асоціативному і смислому нашаруванню, семантичній багатоплановості часто трансформує своє первинне значення, набуває нових вербальних ознак. Тому до образного слова прикута пильна увага і лінгвістів, і літературознавців. Зокрема М. Моклиця слушно зауважує: «Словесний образ – найстаріший образ. Завдяки йому людина разом із мовою отримала чарівні ключі. Осягаючи образність слова, людина й створює словесне мистецтво» [4, с. 24].

Дослідник літературно-художніх та журналістських текстів Т. Старченко стверджує: «Для слова у художньому тексті характерні смислова неоднозначність, особливі багатоаспектні зв'язки з найближчим контекстом і текстом у цілому». Через це і ряд інших ознак «значення, що містяться у конкретному художньому тексті, неможливо повністю вербалізувати, пояснити словами» [9].

Погоджуємося, що вербальний складник лексики в літературному тексті втрачає певну номінативність і набуває нових смислів, які можна усвідомити лише за допомогою художньої уяви, а тому тим привабливіше дослідження тексту, в якому письменник використовує лексичне багатство нашої мови і в його номінативному, і в образному вияві – заради повноти зображення явища, а зокрема – чарівних куточків ріднокраю. Цінним матеріалом для виявлення можливостей слова у моделюванні образу певного етнопростору є роман Василя Гея «Тенета для Полісся» [3].

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні системи мовних засобів, що створюють цілісний образ батьківщини Василя Гея – Волинського Полісся.

Матеріал і методи дослідження. У роботі метод компонентного аналізу використано для з'ясування семантичної структури опорних лексем; метод стилістичного експерименту застосовано для вивчення вмотивованості вибору синонімічних одиниць; метод порівняльного аналізу – для визначення спільних та диференційних ознак в образотворенні.

Результати дослідження та дискусія. Ще на початку творчого шляху письменника критик В. Дячков акцентував увагу на особливостях його поетичного письма: «До творчих набутків В. Гея я б відніс кращі зразки пейзажної лірики з її дзвінкою стихією, легкими ритмами, чистотою і душевним піднесенням. Тут він подає своє розуміння краси і змістовності життя. Поет прагне якнайкраще і водночас глибинно досягнути природу – і ту, що оточує нас небом, лісами, травами, шумовинням рік, і ту, що виброджує в нашій крові, що владно захоплює і навіть якоюсь мірою керує нашими вчинками, збагачує мислення...» [2, с. 37].

Згодом, більш як через третину століття, у вступному слові до згаданого роману член Національної спілки письменників України Є. Назарук напише: «Образ матері Природи, рідного Полісся – чи не найголовніша тема творчості Василя Гея» [9, с. 3]. Авторка передмови нагадає читачам прозові рядки талановитого сина Волинського краю: «Я вдома. Сосни край воріт мене вітають. Над вікнами в наличниках щебечуть птиці. Вітаюся із ними, тулюсь до хати і сідаю на порозі. І гріють одна одну дві душі – моя і хатина. У їхньому теплі народжується слово» [9, с. 3].

А отже, саме визначальність теми рідного Полісся в творчості Василя Гея й мотивували вибір теми дослідження. У статті спробуємо простежити використання різних лексичних груп та мікрогруп, взаємодію семантичних полів і мікрополів, тісні вербальні зв'язки, за допомогою яких

письменник створює образ Волинського Полісся як своєрідного, складного природного ландшафту.

Насамперед зауважимо, що типовою ознакою твору є складний опис – образно-лексичний конгломерат, в якому чітко проступають поняття, що характеризують Волинське Полісся, наприклад: *«Пірнувши у просвіт возової доріжини, що розрізала густий ліщиновий край Кілаїхи, Ярko ледь упізнав цей початок лісового шляху від віддалених ягідних урочищ – Писаного, Липинського, Берестяного. Вільний простір доріжини вгорі, прямо над головою, окупувало розросле гілля дерев, а внизу на колію і стежину обіч неї тягнулися пагони ведмеднику, які чіплялися за ноги, а варто було загавитись, кололи до крові й руки. Не дорога, а вузький тунелік у темній кілаїській хащі. Трохи далі – довгастий вузький брідок. Нині висохлий – навіть кірка засохлого мулу не пристає до підшов»* [3, с. 243].

Просвіт лісової доріжини, ліщиновий край, лісовий шлях, ягідні урочища, розросле гілля дерев, пагони ведмеднику, хаща, вузький тунелік дороги, довгастий вузький брідок – це та опорна лексика, яку письменник використовує для змалювання картини неповторного поліського природного середовища.

Досить часто письменник персоніфікує природу, робить її головною героїнею роману. Природа тут – не частина композиції як позафабульний елемент, а передусім – дійова особа.

У тексті твору гармонійно взаємодіють лексико-семантичні поля й мікрополя, що 1) характеризують місцевість; 2) називають водойми (гідроніми); 3) змальовують ліс як складну біологічну систему (дерева, кущі, птахи, ягоди, гриби), описують багатий рослинний світ – луговий, лісовий, болотний.

Однією з найважливіших лексичних мікрогруп, яка в романі В. Гея вербалізує ландшафт Волинського Полісся, є найменування простору, що характеризують місцевість. Найяскравіше вони актуалізовані в контексті, як-от: *«Ландшафтне обличчя Полісся «виписав» льодовик, заштрихувавши його переваж піском та глиною. Піски у вигляді розсипів і морен, які лежать на крейдових підкладках, не пропускають води – це сприяло утворенню великої кількості озер»* [3, с. 54]. Морена, за «Великим тлумачним словником сучасної української мови», – це «відклад із глини, піску та відламків гірських порід (валунів, гравію), що утворюється внаслідок руху льодовиків» [1, с. 540]. Саме морена вписана автором у неповторну метафоричну конструкцію: *«...по берегах боліт і долин то тут, то там вигнули свої спини білі доісторичні велети – піщані морени...»* [3, с. 88].

Опорними в описах поліського ландшафту є лексеми *долина, видолинок, влоговина, ліс, гай, діброва, пущі, урочище, трясовина, мочарі, піски, торфовина, луг, пасовище, ґрунти, нивки*, а також описані вище морени. Окремі лексеми деталізовані означеннями: *піщані розсипи, ягідно-чорничні бори, грибні діброви, гайові та лісові мочарі* (те ж саме, що

трясовина, драговина). Отже, Полісся – це *«лісові, болотисті, багаті на звіра, птицю і рибу місцини...»* [3, с. 52].

Досліджуючи концепт простору в художніх творах, мовознавець Г. Табакова говорить про використання назв «дійсних географічних об'єктів. Це доводять зразки ліричної прози з посиленням автобіографічним компонентом, де справжні назви населених пунктів, географічних об'єктів узяті з життя автора й посилюють враження правдивості зображуваного» [10, с. 52].

Саме такий – автобіографічний – компонент пронизує роман Василя Гей «Тенета для Полісся», в якому автор подає реальні назви – в тому числі й урочищ, які посідають особливу роль у семантичному просторі цього твору. Власні враження, почуття і переживання він передав головному героєві твору – Яркові Дарчуку.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» урочище трактується як «ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луг, болото серед лісу і т. ін.)» [1, с. 1302]. Письменник згадує у творі або ж описує урочища з промовистими і колоритними назвами: *Мутвиця, Близьвода, Кобилка, Березівка, Сохач, Березівка, Сосновий Острів, Рудня, Пожарець, Луг, Татарське, Лугове, Тернове, Перепеть, Писане, Липинське, Берестяне, Черемське, Теребіж*. Серед них *«Урочище Гать – найпохмуріша, найтемніша місцина понадприп'ятського лісу. Замшілі, приблизно через одного всохлі дуби, жилава, кривобока, з грубими химерними наростами грабина, вужаку ваті лози в заглибинах вогких, та вже безводних мочарів творили тут особливий світ – світ мороку і страху»* [3, с. 25]. За відчуттями місцевих жителів, саме «в цьому лісовому закутку живе Блуд», який здавна «водить лісом довкола одного й того самого місця».

У тексті актуалізовано також назви так званих гір. Зокрема – *Тимошкова гора*, сходжена героєм твору «уздовж і впоперек», а також *гора Булавинка*, близько якої бере початок одна з річок. Автор припускає, що ці «гори»-узвишся, «золотаві пригірки» – береги водойм у післяльодовиковий період.

Лексико-семантичне поле *вода* розкриває одну з головних стихій Волинського Полісся. Воно вербалізоване через такі опорні лексеми: *озеро (озерце), плесо, криниця (криничка), річка (річечка, ручаїна), русло, калюжа, брід (брідок), джерела (джерельця, джерелята), болото (болітце), копанка, саджавка*.

Важливість цієї лексичної групи у змісті твору стверджує сам автор: *«Вода, врешті-решт, це основа, джерело життя на землі, а це означає, що наш поліський річковий та озерний край на терезах людського буття має особливу вагу»* [3, с. 52]. Василь Гей уписує в образний контекст цілу низку персоніфікованих гідронімів, які яскраво ілюструють цю сентенцію: *«З півночі до рідної Прип'яті на свято поспішали білоруски Піна, Ясельда, Цна, Лана, Случ, а з півдня – волинянки Вижівка, Турія, Горинь, Ствига, Уборть і*

Стохід та Стир. Вижівка вела з собою притоки: Плиску, Заставку, Става, Чорноплеску, Особика, Клина, Кезівку, Облани, Секуня. З чималим сімейством пливла Турія – весело, грайливо тулились до неї Туричанка, Кульчин, Серебрянка, Вільшанка, Воронка, Калинівка, Бобрівка, Рудка, Дурниця. Не меншим було і Стирове сімейство: йому, а відтак і Прип'яті, віддавали снагу Дежа і Липа, Чорногузка і Серна, Прудник і Теремний, Лаврівка і Конопелька, Лютиця і Залізниця, Оконка з донькою Чорнявкою, Кормин і Горбах» [3, с. 4]. Окремо згадано «чистоводну річечку Писанку» і Мутвинку, безводне річище Волосинки.

Деяким із річок (Нережа, Тенетиська) приділено більше уваги, зокрема, в таких описах: *«Первісне ім'я Нережі, можливо, Нерижа, тобто не руда, не зіржавлена болотною каламуттю, а чистоводна і світла, як та, що віддала свій голос народній пісні: «Тече річка невеличка з вишневого саду...» Хоч витікає Нережа не з вишневого саду, а з-під коріння старого Ясена...» [3, с. 14]; «...ще одна притока Прип'яті – звивиста і мілка, але прозоро-чиста, пахуча від лепехового багаття Тенетиська» [3, с. 15]; «...близько гори Булавинки текла до Прип'яті Тенетиська, що брала початок від білязагаттівських криниць Польової і Трактової. Нелегко, ой, нелегко долати в путі лозові та вільшані зарості, грузькі трясовини боліт і корчовистих багон...» [3, с. 47].*

Картина водного багатства Полісся була б неповною без характеристики «ручаїн-безіменок», переданої ліричним роздумом-описом: *«От Нережа і Тенетиська мають наймення. А скільки таких, як вони, трохи більших чи менших, які не освячені назвами. Варто лиш вийти за село, в урочища Мутвиця, Близьвода, Кобилка чи Березівка – всюди перемовляються між собою, прокладають у травах дороги до більшої річки чи до озера маленькі збирачі води – цього чи не найщедрішого дару людині від матері Природи. Їх сотні й тисячі ручаїн-безіменок, що мальовничими долинами Поліської низовини несуть не просто воду, а чистоту й повноту життя Прип'яті – ріці, яка майже двомастами кілометрами свого 748-кілометрового зросту поріднена з Волинню» [3, с. 15].*

Автор не раз вдається до використання перифраз, які збагачують текст, додають мовної вишуканості (наприклад: річки – «маленькі збирачі води»; джерело – «живий нерв землі»; джерела – «невтомні серця, земні зорі Полісся»; русло – «водний пагінець»; «шнурочок-потічок»; «жилочка, протягнута від кринички, ще жива, тільки вже непомітна...»).

Образністю й виразністю позначені суміжні із ядерною лексикою поняття, передані словосполученнями: *джерельні витoki, малі джерелята, дзеркальна гладінь, літепло води, чисте плесо тощо.*

Описуючи озера, письменник використав не лише узвичаєні народні назви поліських гідронімів, а й емоційно-експресивну лексику, метафоричні конструкції та персоніфікацію: *«Назви озерних свічад увібрали в себе і прадавню топоніміку, і красу природи, і віру людей у цілющу силу води, і відвічну їхню любов до свого благодатного краю. Світяться сивиною часу,*

дихають свіжістю Світязь і Люб'язь, Любовель і Любче, Окнич, Стрибог і Стрибуж, десять Святих, чотири Білих, чотири Добрих. Шепотом очеретів і хвиль, музикою лебединих крил перемовляються між собою Борове і Брунець, Вінець і Волове Око, Засвіття і Зміїнець, Велика Близна і Мала Близна, Перемут і Прибич, Радожичі і Рудно, Тристень і Турське, Хотин, Цілюще і Чисте. А поміж цієї чарівної синяви – нуда, страх і блуд: трясовини й мочарі, чагарники та багна, чорнолісся і лози» [3, с. 54].

Лексичну мікрогрупу назв озер доповнюють інші волинські гідроніми: *Мале Згоранське, Люцимер, Чорне Велике, Велике Згоранське і Велике Домашнє, Велике Піщанське і Мале Піщанське, Волянське, Линовець і Перемут, Пісочне, Пелемецьке* [3, с. 95].

Спостережено: окремим озерним водоймам автор приділяє більше уваги, вербалізуючи їхні пейзажні ознаки й прикметні ландшафтні особливості. Зокрема, про славетний Світязь В. Гей пише: *«Тиха, ледь-ледь колихлива вода біля самого берега іскрилася зграйками риб'ячої дрібноти, вдалині, мов на пейзажному полотні, малювався світязький острів...»* [3, с. 105].

Уславлене Лесею Українкою в драмі-феєрії Нечимне постає у творі таким: *«На зарості озера в тісних обіймах лоз, на його ще не зовсім заплющене око, яке в добру погоду сяє скельцем розбитого дзеркала, впає густий туман. Здавалося, що вже фактично зниклу водойму, її влоговину заповнив білий пухнастий оболон, спустився з неба на прогаль урочища Нечимного...»* [3, с. 108].

З річками та озерами пов'язана лексична мікрогрупа назв видів риби, яка водиться тут: *вугри, щука, судак, лящ, окунь, карась, лин, в'юни, а також раки.*

«Прадавнім творінням Природи» письменник образно називає болота, з якими семантично пов'язані такі атрибутивні конструкції: *малі болітця, сфагнові болота, болотиста заплава, висохле болітце, хитливий килим болота, заболочені місця, болотяна місцина, болотяний простір, болотяна рівнина, болотяне царство, болотиста влоговина.*

У творі вжиті також лексеми, які характеризують болото як природне явище: *трясовина, драговиння, твань, м'яковиця, купина, сфагнум (болотяний мох, з якого утворюється торф).*

Серед актуалізованих у тексті боліт є такі, що мають конкретні назви, обриси і призначення. Зокрема *«Тенетисько – велике поліське болото», «акумулятор водної енергії всього довкілля. З цієї енергії народжується не один десяток... кровоносних судин-ручаїв»* [3, с. 49]. Саме крізь Тенетисько пролягає живодайне русло Прип'яті.

Поетичний опис великого Черемського болота поданий через ліричне звертання: *«Ось ти яке – застелене мохом, заросте купчастою травою і лозою, тонкими, видно, слабосилими вільшинками та берізками. І нема жодних квіткових приваб чи пейзажних красивостей. Та все ж...»* [3, с. 257].

Семантику води на Поліссі вербалізовано також і через таке поняття, як *криниця*. У творі вона має контрактні назви – *Попова, Трактова, Польова*. Це – джерельні витoki малих річок, потічків, які напувають і луги,

і всіх спраглих, що зупиняються біля таких криниць, щоб напиться «внахильці» або кухликом, який люди часто залишають біля тих нетипових поліських криниць, який письменник характеризує експресивним порівняльним зворотом, наприклад: *«мов оголене серце землі, билося джерело»*. Тривогу за зникнення криниць як носіїв живої води передано персоніфікованим монологом Трактової криниці: *«Он малі мої діти-джерельця радіють, граються перлинками крапель і жовтим пісочком. А скільки їх при мені зосталось? Усього кілька, хоч було недавно ціле сузір'я. Що рік, то одне чи двоє заплющують очі. Певне, вже й до мене підкрадається хижка мара Посуха, та, що жадливо ковтає джерела»* [3, с. 21].

Не менш вагоме й частотно експліковане лексико-семантичне поле лісові простори Волинського Полісся і вербалізоване через такі опорні лексеми: *ліс (лісочок, підлісок), гай (гайок), бір, діброва, пуща, хаща (хащовиння), дерева, чагарник(чагар), ведмедник, корчі, сухостої, пеньки*.

Поряд із домінантною лексикою *ліс* як багату біологічну систему Полісся характеризують і складні словосполучення, вжиті письменником для увиразнення картин «лісової стихії»: *вільхово-березові зарості, ялівцеві зарості, чагарниковий підлісок, глухі чагарникові нетрі, густе плетиво заростей, густе колюччя ведмеднику, лісове нетрище, листяно-хвойна гущина Полісся, оточені гущавінню ділянки-вирубки*.

У тексті фіксовано семантичні антоніми: *старі дерева – молодняк, молодороща; змертвілі пеньки – м'яколисті пагони, молоді стовбури, а також синоніми – граматичні (гілля, гілляччя, віття, конари) і образно-семантичні (черемховий квіт, черемхове сяйво, біла повінь черемхового цвіту)*.

Про те, як збагачує виражальні можливості окремих лексем художній стиль оповіді, свідчить такий емоційний пейзажний опис: *«Досить увійти будь-якої пори у врочисто-храмову тишу бору, варто влітку погідного рання спробувати підслухати в березовому гайку, які таємниці вишпнтують одна одній білолиці сестриці, чи в діброві притулитися плечем до стовбура вікового дуба з наміром увібрати в себе хоча б трохи його могутньої сили й почути музику диких бджіл у вулику-борті, влаштованому вгорі поміж конарами, або ж причаститися в косовицю з лугового джерела, щоб зайвий раз освятитись чуттєво-проникливим зворушенням, наснажливим душевним піднесенням: Господь-таки раєм замислив Полісся!»* [3, с. 206]. Як бачимо, у цьому лексико-семантичному полі використана як ядерна, так і периферійна лексика, а слово *берези* замінене перифразом *білолиці сестриці*. Діалектизм *конари* означає *товсті гілки*.

Логічно увиразнює образ Волинського Полісся в романі лексична мікрогрупа назв *дерев і кущів*. Це – *дуб, верба, сосна, береза, осичина, лози, ялівець, грабина, клен, вільха, тополя, калина, горобина*. Граматично спорідненими є часто вживані похідні слова *соснина, вільшина, тополина, вільшняки, березняки*. З лексемою *дерево* семантично пов'язані номінації *стовбури, крони, верхів'яття, гілля, (конари, гілляччя, віття), кора, коріння*.

В описах автор часто використовує різноманітні означення (*світлоносні, пишнокоші дерева*), прикладки (*«молоді кленки – продовжувачі широколистого кленового роду»*), метафоричні конструкції (*стіна <...> природожних дерев, похмура задума лісів, таємниче світіння калини й горобини, ніжний шепіт беріз*).

Майстерність автора найкраще простежується в пейзажних описах – промовистих, настроєвих згустках яскравої образності. Для підсилення емоційного сприймання в змалюванні картини лісових нетрів Полісся письменник використав граматичну форму називного речення: *«Густі, розрослі в суцільні масиви або стиснуті, згромаджені в кулясті копиці лози, темно-зелені хмари вільшняків, сторожкі, незворушні раті борів із вовчими ямами деревних виворотнів та пасками мочарного драговиння...»* [3, с. 87].

Василь Гей добирає точні, стилістично марковані лексеми, які дуже зримо передають життя природи: *«за селом <...> переважає соснина, а внизу плететься і чіпляється за ноги і руки чагарниковий підлісок»* [3, с. 179].

Зауважимо, що назви дерев у творі частотні. Однак особлива авторська увага належить дубові. У тексті він – *дуже дерево, дуб-охоронець, дуб-вартівник, сторожовий дуб, патріарх деревного поліського роду; «Дуб-велетен, що нині широко розкронився на межі дарчуківської присадибної нивки, виріс, мабуть, за років двісті...»* [3, с. 207]; *«Старезний, побитий і присмалений блискавицями велетен-дуб»* [3, с. 256].

Перед тим, як полягти від бензопили через людську захланність, *«Більше двох століть він обіймав своїм корінням рідну землю, акумулюючи в собі її силу, пам'ять і щедрість, чутливими гілками-антенами наслухав тривоги всього світу»* [3, с. 220].

Голос лісу у творі – це *птахи: чайки, бузьки, лелеки, солов'ї, жайворонки, вивільги, тетеруки, сойка, качки, журавлі, тетеруки*, в назвах яких також використано синоніми: *чибіси-чайки – книги, лелеки – веселики, боцяни, бузьки* (їх автор наділяє перифразом – *янголи поліського голубого неба*). Прикметно, що письменник неодноразово подає ряд назв птахів в одному реченні: *«Солов'ям, дроздам, вивільгам, вівсянкам, вівчарикам-коваликам ще досить зеленого, веселого світу отут, понад Мутвицею»* [3, с. 219].

Іноді назви птахів експліковано в образних контекстах, які передають тонке естетичне чуття головного героя – Ярка: *«Радістю чи присмутком відгукувалось його чутливе серце на щебіт солов'я і світломузику жайвора, на золотий голос вивільги і тривожний скрик сойки, на пронизливе кизикання лугової чайки і прощальне журавлине «кру» над печальним осіннім гаєм»* [3, с. 126].

Наступна лексична мікрогрупа, що розширює семантичний простір лісу, – це *ягоди, представлені такими найменуваннями: чорниця, журавлина, лохина-буяха, ожина*.

Окремі найменування мають неповторну образну лексичну оправу, зокрема:

– чорниця (перифраз – чарівниця («О, то не просто ягода, що доволі рясно вкраплюється на галузистих стеблах приземленого темно-зеленого чагарника, а справжня чарівниця [3, с. 235]); метафори – літо пахне чорницями («Літо з дитинства і донині пахне Яркові чорницями»; «Цим запахом, цим духом із настанням літа повниться вся Волинь» [3, с. 235])). У творі фіксовано також чимало епітетів, похідних від назв ягід, наприклад: неповторний, живильний чорничний дух, чорничний трудовдень, чорничне причастя, кулястий лохиновий кущ, метафору чимала плахта чорничнику;

– ожина (епітет – перестиглими («навілля <...> скапувало на землю перестиглими ожинами» [3, с. 35]));

– журавлина (синонім-діалектизм – жаровиця («А який поліщук не обпікав собі долоні та вуста осіннім жаром жаровиці – її, цю ягоду, ще й так ось, жаровицею, в народі називають» [3, с. 250]); перифрази – чарівна, притягальна краса Полісся і скарб його цілющий... («Журавлина – чарівна, притягальна краса Полісся і скарб його цілющий...» [3, с. 249]); неоцінимий дар природи («...містила в собі, таїла особливу принадність, неповторний смак того солоду, який треба вміти відчувати і прийняти як цілющий, неоцінимий дар природи, такий же, як солод чорниці, лохини чи малини, тільки тонший, прихований, та від того не менш, а може, навіть більш привабливий» [3, с. 59])). Саме журавлину письменник обрав і для поетичного опису («Нахилився, підняв рукою стебло і відірвав від нього до десятка темно-червоних, чистих і прохолодно-вологих ягодинок» [3, с. 266]); і для порівняльного звороту (журавлини «вабили зір, мов коштовні камінчики»; «Терпке-е-е... Ажня Москву видно» [3, с. 266])).

Лексична картина лісу була б неповною без найменувань грибів, які у творі мають частотний вияв: «Грибна рать уже готова рушити з-під землі до світла та й до людей...» [3, с. 177]; «Весна красна квітками, а осінь – грибками» [3, с. 179].

Ядро цієї лексичної мікрогрупи складають назви грибів: бабки (підберезники), маслюки, моховики, козяки-болотовики, сиріжки, вовнянки, підосичники, рижики, зелениці, опеньки, краснюки (красноголовці), сиріжки зелені й червоні, лисички, печериці, мухомори, біда поганка. Як бачимо, письменник вживає паралельно назви наукові й народні: краснюки-красноголовці, бабки-підберезники. Сам завзятий грибник, Василь Гей найбільше уваги приділив боровикам, про які – дитячий спогад головного героя: «Славний, вельми славний дощик пішов, грибненький – лагідно промовила мама Хмарка, ставлячи на стіл пахучий капусняк обідньої пори, після повернення Ярка зі школи. – Пару день – і встануть досвітком, зберуться до гурту козаченьки-боровики, піде гомін по діброві» [3, с. 178].

Боровики, правдивці, біляки, білогрибне царство, яке «хоч косою коси» – усе це назви і вербальні характеристики головних грибів Полісся.

У номінативному ряду грибів представлений найекзотичніший гриб – заяче вухо. В описі заячого вуха відкриваються й інші грибні дива: «Так, так, є такий гриб – ну геть як вухо стирчить із землі. Буває, що й цілою купкою

такі вуха виростають – наче хтось під землею заховався, а вуха виставив, щоб наслухати чарівні звуки білого світу – музику вітру і дощу, шепіт листя і голоси птахів. Як справжня майстриня-чарівниця, Природа всяке з грибами вичворає – деякі схожі на маленькі розкронисті, гіллясті деревця. Називаються козоріжками та кострубатками. Ті й ті їстівні...» [3, с. 192].

Квіти й трави у творі можна поділити на лугові (будяки, дика морква, кмин, деревій, материнка, безсмертники, любисток), лісові (первоцвіт, анемона діброва та жовтецева, веснівка, квасениця, медунка, конвалія, підбіл, пшінка, а також типчак – багаторічна трав'яниста пасовищно-кормова рослина, що росте попід лісом, підліском), болотяні (калюжниця, ситняк, трава-різуха, лепеха, очерет).

«Барви рідних краєвидів» письменник передає через яскраві метафоричні описи, основу яких становлять номінації квітів («Яскравими вогнями калюжниці горіли свічада заплав та болітець...») [3, с. 56].

Окремі номінації рослин актуалізовані в кількох ліричних описах. До них належать, зокрема, люпин, верес та чебрець: «...рідне, знайоме навкілля, яке вигравало золотою барвою квітучого люпину під лісом, небесним сяйвом вересу в березовому придорожньому гайку» [3, с. 36]; «...непоказний, приземлений, якимсь особливим і довірливим поглядом лілових очей дивиться на світ і не піддається згасанню чебрець. А ще ж, не чекаючи вересня, в перелісах та на узліссях небесною дивовижею засвітився верес» [3, с. 223].

Чи не найбільшим відкриттям для читача стають описи рідкісних болотяних рослин. Серед них – косарики болотні, «родичі гладіолусів, що квітують по селах» («Різновисокі стебла звелись увись на сантиметрів тридцять-сорок, вгорі – лілових дзвоників рядок. Внизу їх обіймають два тонких листки. Напевно, від листків отих, на леза кіс подібних, і мають таку незвичну і ласкаву назву – косарики») [3, с. 262]; росичка круглолиста («болотяна мухоловка, занесена до Червоної книги України, круглолиста, стебельце з квіточками, внизу», в якого листки – при корені. «Ростуть вони гарненько так, розеткою, і схожі на булавинки тоненькі»; «Листочки справді заокруглені та ще й війками-віночками оздоблені») [3, с. 260].

Індивідуально увиразнена персоніфікація росички: «<...> в тих листочках із війками – не всім відома таїна мого життя і, власне, запорука існування в цих болотяних умовах. Для росту і цвітіння тут поживи мало, і я мисливцем задля виживання стала. То не роса, що хутко висихає, то зваба для комах. На них вони й сідають, як на росяні світлинки, і потрапляють у пастку. Бо ті світлинки – не що інше, як липучки. Отак полонені комашки мені поживою стають» [3, с. 261].

Вирізняється й опис меч-трави болотної («високий кущ сіро-зеленої і довголистої трави», схожий на лепеху, але «краї листків з обох боків мають зазубринки») [3, с. 262], що перифрастично автор називає неповторним духом Полісся, наприклад: «Звивиста вузівка стежини тягнеться понад моховитим, очевидно, теж, як і брідок, висохлим

болітцем, обрамленим по краях кущами розквітлого багна. Не вмерла, не зникла ще, виявляється, ця вічнозелена фітонцидна рослина, чий різкий аж до запаморочення запах є, власне, живим, неповторним духом Полісся» [3, с. 243]. Є у творі висловлювання, які становлять своєрідні сентенції чи мікрообразки описів Волинського Полісся, як-от: «А душа Полісся – його цілорічна краса і щедрість природи, озвучена золотими голосами солов'я і вивільги, напахчена квітом багна, горобини і калини, заврожаєна розсипами чорниці та гронами лохини» [3, с. 88]; «Хоча й знайоме тут геть усе, та не будніє нітрохи і не збудніє йому, Яркові, довіку. Кожне дерево і кожна зілина, дух соснової глици та запах пижма, білі кошички деревію і жарини квітучого калгану дихають, дивляться, сяють спокоєм і щемом воднораз, будять думки і слова – як признання в любові, як сповідь» [3, с. 271].

Висновки й перспективи дослідження. Дослідження вербальних можливостей лексики для змалювання опису рідної природи в романі Василя Гея дає змогу стверджувати, що письменник майстерно використав мовні скарби нашої мови для відтворення неповторних диференційних ознак волинської землі. Цьому сприяло насамперед частотне використання топонімів, гідронімів, усього спектра лексико-семантичних мікрогруп – найменувань дерев, грибів, ягід, рослин, їх образних характеристик.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
2. Волинь літературна: наші сучасники: збірник матеріалів про письменників Волині, членів Національної спілки письменників України. Луцьк: Волин. обл. друк-ня, 2010.
3. Гей В. Тенета для Полісся. Луцьк: Надстир'я, 2016. 288 с.
4. Моклиця М. Вступ до літературознавства. Луцьк, 2011. 467 с.
5. Лапій М. Психологічний пейзаж у прозі Івана Франка та «Молодої Музи». URL: www.kdpu-nt.gov.ua/sites/default/files/6_referat_lapiy_m.docx
6. Лапій М. І. Франко про реалістичне та модерне пейзажотворення українських та іншомовних письменників // Київські полоністичні студії. 2013. Т. 22. С. 289–293.
7. Лихачев Д. С. Очерки по философии художественного творчества. СПб: Русско-Балтийский информационный центр «БЛИЦ», 1999. 192 с.
8. Назарук Є. Той, хто розумів мову джерела, вітру, травини й пташини // Гей Василь. Тенета для Полісся. Луцьк: Надстир'я, 2016. С. 3–6
9. Старченко Т. Літературно-художній та журналістський тексти: особливості сприйняття студентською аудиторією. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2075>
10. Табакова Г. І. Концепт «природа» в структурі художнього світу ліричної прози // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки. 2014. Вип. 2. С. 45–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_2_8.
11. Якубовська М. З пам'яті роду, з болю і квіту життя: до 70-річчя письменника Василя Гея // Слово Просвіти. 2012. 17 лютого. С. 10.

References

1. Busel, V. T. (Ed.). (2003). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Big Reference Dictionary of Modern Ukrainian Language]. Kyiv; Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
2. Volyn literaturna: nashi suchasnyky [Literary Volyn: our contemporaries] (2010). Luts'k, Volynska oblasna drukarnia. [in Ukrainian].
3. Hei, V. (2016). *Teneta dlia Polissia* [Nets for Polissia]. Luts'k: Nadstyyria. [in Ukrainian].
4. Moklytsia, M. (2011). *Vstup do literaturoznavstva* [Introduction to Literary Studies]. Luts'k. [in Ukrainian].
5. Lapii, M. *Psykhologichnyi peizazh u prozi Ivana Franka ta «Molodoi Muzy»* [Psychological scenery in the prose of Ivan Franko and "The Young Muse"]. Retrieved from www.kdpu-nt.gov.ua/sites/default/files/6._referat_lapiy_m..docx. [in Ukrainian].
6. Lapii, M. I. (2013). *Franko pro realistychne ta moderne peizazhotvorennia ukrainskykh ta inshomovnykh pysmennykiv* [Franko about realistic and modern trends in creation of landscape by Ukrainian and foreign writers]. *Kyivski polonistychni studii*, 22, 289–293. [in Ukrainian].
7. Lykhachev, D. S. (1999). *Ocherky po fylosofyy khudozhestvennogo tvorchestva* [Essays on the philosophy of creativity in art]. SPb: Russko-Baltyiskiy ynformatsyonnyi tsentr «BLYTs». [in Russian].
8. Nazaruk Ye. (2016). *Toi, khto rozumiv movu dzherela, vitru, travyny y ptashyny* [He who understood the language of the spring, the wind, the herbs and birds]. In Hei, V. *Teneta dlia Polissia*. (pp. 3–6). Luts'k: Nadstyyria. [in Ukrainian].
9. Starchenko, T. *Literaturno-khudozhnii ta zhurnalistskyi teksty: osoblyvosti spryiniattia studentskoii audytorii* [Literary-artistic and journalistic texts: peculiarities of perception by the students audience]. Retrieved from <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2075>. [in Ukrainian].
10. Tabakova, H. I. (2014). *Kontsept «pryroda» v strukturi khudozhnogo svitu lirychnoi prozy* [The concept of "nature" in the artistic world structure of the lyrical prose]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Filolohichni nauky*, 2, 45–55. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_2_8. [in Ukrainian].
11. Yakubovska, M. (2012, February 17). *Z pamiaty rodu, z bolii i kvitu zhyttia: do 70-richchia pysmennyka Vasylia Heia* [From the memory of the genus, from the pain and blossom of life: to the 70th anniversary of the writer Vasil Hei]. *Slovo Prosivity*, p. 10. [in Ukrainian].

Горык Нина. Вербальний образ Волинського Полесья в романе Василя Гей «Сети для Полесья». В статті досліджено текст роману Василя Гей «Сети для Полесья» з точки зору можливостей лексики при створенні образу Волинського Полесья, в зображенні живописних картин полеської природи. Основне увагу приділено домінуючим образним номінаціям і стилістическим конструкціям, формуючим особливості індивідуального стилю письменника.

Ключевые слова: домінуючі лексеми, лексическіє мікрогрупи, пейзаж, образні номінації,

Horyk Nina. The Verbal Image of Volyn Polissia in the Novel "Nets for Polissia" by Vasyl Hei. The article elucidates the formation of a lexical-semantic system in the novel by Vasyl Hei, entitled "Nets for Polissya", through which a verbal image of Volyn Polissya is created. It was found out that the peculiarity of its formation is the frequent use of various lexical-semantic fields, microfields and groups that: 1) describe the uniqueness of the areas; 2) nominate the water *reservoirs*; 3) depict the *forest* as a holistic biological system. The field

analysis technique allows single out the nuclear, near-nuclear and peripheral zones of its modeling. The core of this system is presumably the nominations of the Volyn water areas (its lakes, rivers, swamps, which are mostly proper names) and forests (trees, flowers). In the text, there is not only an explicit hierarchy of typological elements of the lexical-semantic field of the concept of *nature*, but there also exists an objective interaction and dependency between them. An important element of the individual style of Vasyl Hei is a harmonious combination of the customary colloquial common names, characteristic of Volyn Polissya and occasional tokens. For example, the lexical-semantic field of *water* is verbalized through the following supporting diminutive tokens: *lake (ozertse)*, *well (krynynchka)*, *river (richechka)*, *swamp (bolitse)*, etc. It is also important to mention that the nominations of almost all fixed semantic fields and groups are formed on the basis of creating numerous figurative contexts, the most expressive among which, in our opinion, is metaphorical.

Key words: dominant lexemes, lexical microgroups, landscape description, figurative nomination.

Стаття надійшла до редколегії 06.02.2018